

АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Щербак А.В., кандидат економічних наук,
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних
досліджень НАН України», м. Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7607-5266>

Антонюк П.О., кандидат економічних наук,
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних
досліджень НАН України» м. Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8100-2563>

У сучасній економіці державне регулювання покликане вирішити проблеми, пов'язані з провалами ринку, забезпечити прискорення економічного зростання, більш справедливий розподіл доходів, поліпшення стану довкілля. Однак воно пов'язане з великими витратами держави та суб'єктів господарювання. Регуляторні акти часто не досягають мети, що пов'язано з відсутністю у державних органів необхідної інформації, лобіюванням. Зниження ефективності традиційних інструментів регулювання в сучасних умовах обумовлено також глобалізацією економіки та швидкими технологічними змінами.

У документах ЄС передбачається підвищення ефективності та якості регулювання, перехід до кращого регулювання (better regulation). Поряд із традиційними дедалі частіше використовуються альтернативні засоби регулювання, які у ряді випадків є більш гнучкими та ефективними. Експерти ОЕСР виділяють три групи альтернативних засобів: ринкові інструменти регулювання, надання інформації та освітні кампанії, саморегулювання [1].

Ринкові інструменти регулювання спрямовані на зміну поведінки підприємств і громадян за допомогою економічних стимулів. Так, у низці країн підприємствам дають дозволи на викиди вуглекислого газу з правом їхнього продажу. Таким чином уряд може контролювати загальний рівень викидів, не накладаючи обмеження на окремі компанії. Широко використовуються такі ринкові інструменти, як податки і субсидії. Запроваджуються високі податки на алкогольні напої та тютюнові вироби, щоб зменшити їх споживання. Одночасно для стимулювання виробництва чи споживання певних продуктів використовуються субсидії. Ринкові інструменти, зазвичай, відносно ефективні, оскільки працюють за допомогою зміни стимулів, а не контролю над поведінкою людей. Однак можуть існувати можливості для зловживань, зокрема ухилення від сплати податків.

Надання інформації та освітні кампанії спрямовані на зменшення інформаційної асиметрії, надання підприємствам та громадянам інформації, яка дозволяє приймати більш обґрунтовані рішення. Так, після кризи 1930-х років у США, потім у низці інших країн зобов'язали акціонерні товариства оприлюднювати достовірну фінансову звітність. Публікація недостовірних даних карається великими штрафами та ув'язненням. Інший приклад - вимоги щодо маркування продукції: дані про склад та калорійність на упаковках харчових продуктів, інформація щодо енергоефективності на побутовій техніці, маркування екологічно чистої продукції та ін.

Саморегулювання – це регулювання певних ринків та сфер самими суб'єктами господарської та професійної діяльності. Воно активно застосовується на ринках фінансових, медичних, юридичних послуг, у торгівлі, у сфері реклами, страхування тощо. Саморегулювання передбачає встановлення учасниками ринку певних правил та контролю за їх дотриманням. Воно реалізується через саморегулятивні організації (СРО), яким делегуються певні повноваження, включаючи право застосовувати санкції при порушенні правил, вирішувати суперечки.

Розрізняється саморегулювання професійної та господарської діяльності. Саморегулювання професійної діяльності стосується лікарів, юристів, інженерів, архітекторів та ін. Для вступу до СРО необхідний певний рівень кваліфікації, дотримання кодексу поведінки. Членство в організації надає потенційному споживачеві інформацію про компетентність фахівця. Адже зазвичай він може оцінити якість послуг лише після їх споживання. Більшість організацій, що здійснюють саморегулювання господарської діяльності, об'єднують підприємства, що виробляють схожі товари та послуги. Проте деякі об'єднують підприємства, які виробляють різну продукцію. Це стосується, зокрема, СРО у сфері реклами.

Саморегулювання має низку переваг перед державним регулюванням, оскільки є більш гнучким, дозволяє швидше реагувати на зміни, що відбуваються на ринках, сприяє скороченню державних витрат, зменшенню корупції тощо. Водночас СРО можуть просувати інтереси своїх членів, які не відповідають інтересам суспільства, затверджувати правила, які перешкоджають входу на ринок нових суб'єктів господарювання, встановлюють мінімальні ціни. Однак недоліки саморегулювання можуть бути частково чи повністю подолані за допомогою дієвого державного контролю за діяльністю саморегулятивних організацій. Так, на вимогу антимонопольних органів ряд організацій скасували положення про рекомендовані ціни на

послуги або механізми встановлення цін, правила, що забороняють їх членам конкурувати між собою, обмежують обсяг реклами.

Система державного регулювання в Україні характеризується низькою ефективністю, водночас створює значне адміністративне навантаження на бізнес. Однак альтернативні засоби регулювання використовуються недостатньо. Особливо це стосується саморегулювання.

Чинним законодавством України саморегулювання допускається у 17 сферах. Але офіційно визнано більше 20 саморегулювальних організацій, що діють у семи сферах: оціночна діяльність, оцінка земель, землеустрій, топографо-геодезична і картографічна діяльність, діяльність арбітражних керуючих, архітектурна діяльність, професійна діяльність на ринку цінних паперів.

Саморегулювання в Україні отримало певний розвиток та позитивно впливає на економіку. Однак існує низка проблем, що гальмують його впровадження:

- нормативно-правове поле, що встановлює організаційні та правові засади діяльності СРО в Україні, характеризується несистемністю, наявністю численних прогалин;

- відсутні єдино визначені, законодавчо закріплені терміни «саморегулювання», «саморегулювальна організація», внаслідок чого наявна відмінність у цілях і процедурах створення та діяльності СРО в різних сферах;

- фактично відсутнє саморегулювання у низці сфер, де це допускається. Одночасно існують організації, яким притаманні ознаки саморегулювальних, однак законодавство не передбачає можливість надання їм відповідного статусу;

- зловживання СРО делегованими їм повноваженнями, непрофесіоналізм їх посадових осіб;

- незацікавленість більшості суб'єктів господарської та професійної діяльності у саморегулюванні, нерозуміння його переваг.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 308 схвалено Концепцію реформування інституту саморегулювання в Україні. Метою реалізації Концепції було визначено впровадження з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду моделі саморегулювання, яка надасть можливість суб'єктам господарської та професійної діяльності здійснювати саморегулювання такої діяльності і створить законодавчі підстави для делегування саморегулювальним організаціям окремих функцій, які на сьогодні здійснюються органами державної влади.

Передбачалося створення єдиної комплексної законодавчої основи саморегулювання в Україні. Загальні засади саморегулювання господарської та професійної діяльності, правові та організаційні засади утворення та діяльності саморегулювних організацій необхідно було визначити окремим законом. Спеціальними законами у різних сферах господарської та/або професійної діяльності планувалося визначити особливості регулювання суспільних відносин щодо утворення та діяльності саморегулювних організацій у цих сферах. Концепція повинна була бути реалізована протягом 2018-2019 років. Проте поставлені у ній завдання не були вирішені.

Розвиток СРО має особливо важливе значення в сучасних умовах, коли здійснюється дерегулювання. Це може призвести до нестабільності на певних ринках, якщо на них не будуть запроваджені ефективні схеми саморегулювання. Необхідно створення системної та цілісної правової основи за рахунок прийняття проекту Закону України «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» (реєстр. № 4221 від 15.10.2020) та ухвалення нормативних актів, що дозволять врегулювати питання саморегулювання в окремих сферах з урахуванням їх особливостей. Особливу користь можуть принести СРО у рекламі, медицині, промисловій діяльності (розробка стандартів та сертифікація), а також у торгівлі (система альтернативного вирішення споживчих спорів). Використовуючи світовий досвід, доцільно розробити та запропонувати вітчизняним суб'єктам господарювання прийнятні для них моделі та практики саморегулювання.

Література:

1. Alternatives to traditional regulation. OECD report. Paris, 2013.
URL: <https://www.slideshare.net/rlahud/alternative-to-traditional-regulation-oecd>
(date of application: 17.02.2024).